

جایگاه حقوق کودکان در فقه و حقوق اسلامی و اسناد بین المللی

سید مرتضی موسوی تبار

کارشناس ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب ، بناب ، ایران .

musavytabar@iran.ir

چکیده

حقوق کودکان و نوجوانان در جامعه از حقوقی است که به جهت عدم توانایی آنان در احقاق حق ، از جایگاه ویژه و والایی برخوردار است . در دین مبین اسلام به این جایگاه ویژه تأکیدات فراوانی شده است و در آیات قرآن و روایات ائمه هدی (علیهم السلام) بر پاسداری از حقوق کودکان توجه شده است . متأسفانه در جوامع امروزی بسیاری از حقوق کودکان و نوجوانان مورد بی مهری قرار گرفته و بسیاری از آن حقوق توسط بزرگسالان نقض می گردد . بدین جهت بررسی دیدگاه دین مبین اسلام در خصوص حقوق کودکان ضروری بوده تا بتوان از این منظر ، به ژرف نگری دین مبین اسلام پی برد . همچنین اسناد بین المللی نیز در سال های اخیر به فکر حمایت از آنان افتاده اند که بررسی اجمالی آن امری لازم می باشد .

کلمات کلیدی : کودک ، نوجوان ، حقوق ، فقه

Seied Morteza , Mousavi Tabar

Department of Jurisprudence and Basics of Law, Islamic Azad University of Bonab, Bonab , Iran .

Abstract

Rights of children and adolescents in the society are one of rights that have special and worthwhile position because of the inability of children and adolescents to deliver justice.

The Islam religion has extremely emphasized to this particular position and the honor to the children's rights has been considered in the Quran verses and traditions of Imams (PBUH).

Unfortunately, in today's societies, many rights of children and adolescents have been neglected and most of them have been violated by adults. Therefore, the study of the Islam's view on the rights of children is essential in order to understand the scrutiny of Islam from this perspective. Furthermore,

in recent years the international documents have thought to protect children and adolescents; so their brief investigation is necessary.

۱- مقدمه

تمامی ادیان الهی، بشر را بهترین موجود نظام آفرینش دانسته، بر این باورند که پیامبران الهی آمده اند تا پیام حریت انسان و جایگاه ویژه او را گوشزد کرده، و زمینه رشد و کمال انسان را از گذر تعالیم و آموزه های اخلاقی و معنوی فراهم آورند.

در قرآن کریم تصریح شده است که انسان جانشین خداوند در روی زمین بوده^۱، در بهترین صورت و نظام خلق شده^۲، صاحب تعقل و تفکر است^۳، و تمام آموزه های الهی بر فطرت پاک او نازل شده است^۴.

متأسفانه بر خلاف این جایگاه برجسته، بشر در گذر زمان و قرون متمادی، به جهت فزون طلبی، از روحی استکباری برخوردار گشته و نقض بسیاری از حقوق و آزادی های فردی و اجتماعی را به نظاره نشسته است. در این میان، کودک به خاطر آسیب پذیری فوق العاده، همواره در وسط میدان فساد و تباهی، در معرض خطرات و ناگواری های گوناگونی چون: بهره کشی، بردگی و دیگر رفتارهای غیر انسانی بوده است.

به عنوان نمونه بابلیان و مردم روم باستان دختران خود را وقف معابد می کردند؛ این کودکان اکثراً در معرض سوء استفاده جنسی قرار می گرفتند. در رم قدیم کشتن فرزندان حق قانونی والدین بود. اعراب در دوران جاهلیت و پیش از پذیرش اسلام، دختران خود را زنده به گور می کردند. در چین نیز فروش دختران امری رایج بود. (مدنی قهفرخی، ۱۳۸۳، ص ۱۷)

درک نادرست بشر از کودک و دوران طفولیت و گاهی هم خبیث و ناپاک دانستن آن، باعث شده بود که سخت ترین برخوردها با کودکان امری عادی و مثبت تلقی شده و به دلیل همین نوع نگرش جامعه به کودکان، هرگونه اذیت و آزار و شکنجه ی آنان امری مجاز تصور می شد. (پیوندی، ۱۳۹۰، ص ۱۸)

در میان آیات شریفه قرآن نیز آمده است: «لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُ بِوَالِدِهِ»^۵. یعنی: نه مادر حق ضرر زدن به کودک را دارد، و نه پدر.

هر چند آیه شریفه در مورد شیر دادن به کودک آمده است، ولی براساس قواعد پذیرفته، مورد مخصص نیست. بنابراین، آیه ی شریفه در بیان قاعده ای کلی در مورد حدود تکالیف والدین، بلکه کلیه متصدیان امور کودکان نسبت به آنان است. علاوه آن که وقتی پدر و مادر که بیشترین حق را در مورد فرزند خویش دارند، مکلف به عدم ایراد ضرر به کودک خود هستند، دیگران به طریق اولی مکلف به آن خواهند بود. (حسینی خواه، ۱۳۸۹، ص ۲۳۶)

۱- بقره، ۳۰.

۲- تین، ۴.

۳- در آیات بسیاری از قرآن کریم، به مساله عقل و تفکر بشر اشاره شده مانند بقره، ۲۴۲؛ آل عمران ۶۵ و ۱۸؛ انعام، ۳۲ و...

۴- روم، ۳۰.

۵- بقره، ۲۳۳.

۲- حقوق کودکان در جهان

به رسمیت شناختن حقوق کودک در جهان ، مسیر بسیار سختی را پشت سر گذاشته است در اواخر قرن نوزدهم ، به دوره ای از تحولات تاریخی می رسیم که می توان آن را دوران شناسایی حقوق کودک و توجه و احترام به آن نامید . از اواخر قرن سده ی نوزدهم به بعد ، در اکثر نظام های حقوقی ، کودکان به عنوان صنفی خاص ، موضوع حقوق قرار گرفتند . بعد از جنگ جهانی اول که بخشی از قربانیان آن کودکان بودند ، برای حمایت از حقوق انسان اهتمام بسیاری کردند که این رویکرد ، به تهیه و تصویب اسناد متعددی در حمایت از حقوق انسان منجر شد . در پی شکل گیری این نوع نگرش و فعالیت های متناسب با آن ، توجه جامعه ی جهانی به قشرهای خاصی از افراد ، مانند کودکان که نیاز به حمایت خاص و ویژه دارند ، جلب شد . (پیوندی ، ۱۳۹۰ ، ص ۱۸ و ۱۹)

۳- حقوق کودکان در قرآن

خداوند متعال در آیه ۱۵۱ سوره انعام ، مردم را از کشتن فرزندان به دلیل فقر و تنگدستی نهی می کند و می فرماید :
وَ لَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اَمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِیْهَامُ ؛ فرزندان خود را از بیم تنگدستی مکشید ؛ ما شما و آنان را روزی می رسانیم .

مطالعه ی آیات ۱۵۱ و ۱۵۲ این نکته را نشان می دهد که موارد نهی قرآن در این دو آیه ، در عصر جاهلی وجود داشته است . دو مسئله مهم در آیات فوق ، نهی از کشتن فرزندان از ترس فقر و تنگدستی و توجه ویژه به کودکان یتیم و بی سرپرست است . این موضوع در روایتی از پیامبر (ص) در گفتگو با اسعد بن زراره آمده است که در آن ، پیامبر اهداف ده گانه رسالت خود را بیان می فرماید که دو مورد از موارد ده گانه ، درباره ی کودکان است . (فضل بن حسن طبرسی ، بی تا ، صص ۵۳ تا ۶۵)

۴- حقوق کودکان در خانواده

کودک به عنوان عضوی از خانواده و جامعه ی انسانی ، به لحاظ آسیب پذیری بسیار و نداشتن توانایی مناسب در دفاع از خود ، بیش از دیگران در معرض خطر ، تضییع حقوق و بزه دیدگی قرار دارد ؛ از این رو ، در نظر گرفتن حقوق ویژه برای کودک با هدف حمایت از جنبه های مختلف زندگی او ، از حیات و تغذیه گرفته تا آموزش و تربیت ، ضروری می نماید . (پیوندی ، ۱۳۹۰ ، ص ۱۴)

بر این مبنا ، اولین وظیفه ی زن و مرد برای تولد یک فرزند ، رعایت حق آن فرزند در داشتن پدر و مادر شایسته است که در نخستین گام با ازدواج قانونی و شرعی صورت می گیرد . تولد فرزند خارج از این دایره ، اولین تعدی به حقوق کودک است که اسلام آن را نهی کرده است . (موسوی بجنوردی ، ۱۳۸۱ ، ص ۵۴)

۵- فقه اسلامی و حقوق کودکان پیش از تولد

همچنین ، اهمیت دین مبین اسلام به حقوق کودک را آن جا می توان دید که فقه اسلام برای تمامی مراحل زندگی جنین ، از لحظه ی انعقاد نطفه گرفته تا لحظه تولد ، دیه مقرر کرده است . (نجفی قوچانی ، ج ۴۳ ، بی تا ، ص ۳۵۶ به بعد)

در آموزه های فقهی و قرآنی ، برای حمل (جنین) ، مراحل و دوره هایی تعریف شده است . در قرآن شش مرحله برای حمل (جنین) آمده است .^۶

یکی از مفاهیمی که در ارتباط با حقوق کودک باید بررسی شود ، به دوران قبل از تولد مربوط می شود ؛ یعنی از زمانی که نطفه در رحم زن منعقد می شود تا زمانی که دوران جنینی به تکامل می رسد و کودک پا به عرصه وجود می گذارد . چندین قرن قبل ، اسلام با احکام بسیار مترقی و پیشرو ، حقوق انسان ها را مطرح کرد ؛ حتی زمانی که به صورت نطفه و علقه و ... در رحم مادر هستند .

در اسلام برای حمل دو مرحله ی مهم وجود دارد : مرحله ی قبل از دمیدن روح و مرحله ی بعد از آن تا قبل از تولد . برای جنین حملی ، از زمان انعقاد نطفه حقوقی وجود دارد ، از جمله وصیت به نفع حمل ، حق ارث و تاخیر اجرای مجازات نسبت به زن حامله ، به دلیل وجود حمل و ...^۷

اسلام ، براساس آموزه های فقهی ، حتی برای نطفه ی مستقر در رحم زن نیز احترام قائل است و از بین بردن آن را جرم تلقی می کند . (پیوندی ، ۱۳۹۰ ، ص ۴۰)

در روایت معتبر ظریف بن ناصح از علی (ع) ، به صراحت ، بر جنین اطلاق نفس (انسان کامل) شده است :

فاذا أنشئ فيه خلقٌ و هو الروح فهو حينئذٍ نفسٌ فيه ألف دينارٍ كامله إن كان ذكراً و إن كان أنثى فخمسمائة دينارٍ ؛

« پس زمانی که خلقت دیگر که همان روح است ، بر جنین تحقق یافت ، پس او انسانی است که اگر مذکر باشد ، هزار دینار و اگر مؤنث باشد پانصد دینار دیه اوست. » (کلینی ، ج ۷ ، ۱۴۰۷ ق ، ص ۳۴۳)

یکی دیگر از بارزترین توجهات دین مبین اسلام به کودکان را می توان در زمان هایی دانست که در جهت رعایت مصلحت کودک در دوران بارداری ، برخی از تکالیف شرعی را از زن حامله اسقاط می کند یا مجازات زن باردار را به تاخیر می اندازد و این تاخیر تا زمانی که مادر به طفل شیر دهد ادامه می یابد که این ها نشان از توجه ویژه ی دین اسلام به حقوق کودکان در تمامی مراحل حیات است .

۶- حقوق مالی طفل در اسلام

حتی دین مبین اسلام بر حقوق مالی طفل نیز چه پیش از تولد و چه پس از آن تاکید نموده همچنان که گفته شد حق ارث را برای جنین پذیرفته است . چنان که علامه حلی در این زمینه می گوید:

^۶ - دوره های حمل براساس قرآن ، در آیه ۱۴ سوره مومنون ، عبارت اند از : نطفه ، علقه (خون بسته شده) ، مُضغه (گوشت جویده شده) ، عظام (رویش استخوان) ، پوشیده شدن استخوان با گوشت و خلقت خلقی جدید ، و انشانه خلقاً جدید .

^۷ - مشهور فقهای امامیه بر این عقیده اند که انسان می تواند برای حملی که در رحم مادر می باشد ، وصیت کند و این وصیت برای وی ایجاد حق می کند ؛ البته به شرط آن که زنده متولد شود . همچنین حق دیگر حمل ، ارث بردن وی است ، به شرط آن که زنده متولد شود . حق دیگر حمل آن است که نمی توان بر زنی که باردار است ، مجازات اجرا کرد که باعث صدمه به طفل شود ؛ حتی اگر آن طفل ناشی از زنا باشد .

« در ارث بردن حمل ، شرط نیست که در زمان فوتِ مورث زنده باشد ، حتی در صورتی که بعد از شش ماه از زمان مرگ مورث متولد شود ، ارث می برد . همچنین در فرضی که کودک بعد از گذشت حداکثر مدت حمل متولد شود ، در صورتی که زن با مرد دیگری ازدواج نکرده باشد ، از مورث خود ارث می برد . البته زنده متولد شدن حمل شرط ارث بردن وی است . » (علامه حلی ، ۱۴۱۳ ق ، ص ۳۹۲)

همچنین یکی دیگر از حقوقی که حمل می تواند از آن بهره مند شود ، وصیت به نفع وی توسط افراد ، اعم از خویشاوندان و غیر آن هاست . همچنین در فقه اسلامی درباره ی وقف کردن ، هبه ، اقرار و ... به نفع حمل مباحثی مطرح شده که برخی از فقها آن ها را پذیرفته اند.

۷- سایر حقوق کودکان از دیدگاه فقه اسلام

همچنین دین اسلام برای کودک بعد از تولد نیز حقوق بسیاری چون حق رضاع ، حق برخورداری از نام ، حق برخورداری از هویت خانوادگی (نسب) ، حق برخورداری از نگهداری و حفاظت (حضانت) ، حق بر نفقه (تامین هزینه های زندگی) ، حق برخورداری از سرپرستی و قیمومت و سایر حقوق دیگر را قائل شده است .

۸- رعایت حقوق اخلاقی کودکان

علاوه بر این ها درباره ی آموزش و تربیت کودک ، تنبیه و مواخذه ی او و بسیاری مسائل دیگر در مورد کودک مباحث بسیاری مطرح شده که نشان از توجه ویژه دین مبین به مرحله ی حساس کودکی است .

همچنین آموزه های دینی بر این نکته تاکید می کنند که باید به شخصیت کودک احترام گذاشت و احترام و تکریم به آنان را در هر موقعیتی ، سرلوحه زندگی قرار داد . امام سجاد (ع) در رساله ی حقوق می فرماید :

« و اَمَّا حَقُّ الصَّغِيرِ فَرَحْمَتُهُ وَ تَثْقِيفُهُ وَ تَعْلِيمُهُ وَ الْعَفْوُ عَنْهُ وَ السَّتْرُ عَلَيْهِ وَ الرَّفْقُ بِهِ وَ الْمَعُونَةُ لَهُ وَ السَّتْرُ عَلَى جَرَائِرِ حَدَائِثِهِ فَإِنَّهُ سَبَبٌ لِلتَّوْبَةِ وَ الْمُدَارَاةُ لَهُ وَ تَرْكُ مَمَّا حَكَّتَهُ فَإِنَّ ذَلِكَ إِدْنَى لِرُشْدِهِ . »

حق خردسال این است که با او مهربان باشی و او را پرورش و آموزش دهی ؛ از او درگذری و پرده پوشی کنی و نرمش کنی ؛ و کمکش کنی و خطاهای نوجوانیش را نهان داری که سبب توبه او شود ؛ و با او مدارا کنی و کشمکش نکنی که مایه کندی رشد او شود . (شیخ صدوق ، ۱۴۰۰ ق ، ص ۳۷۴) .

۹- جایگاه حقوق کودکان در قوانین

همین تاکیدات باعث شده است تا قانونگذار در تدوین قوانین توجه ویژه ای به حقوق کودکان بالاخص در زمینه ی اطفال در معرض خطر و بزه دیده بنماید.

قوانین بسیاری از کشورها بالاخص کشورهای اسلامی که منبعث از احکام اسلامی هستند به کودکان و حقوق آنان توجه ویژه نموده اند و در قوانین مختلف از قبیل قانون اساسی ، قوانین مدنی و جزایی و قوانین مخصوص این گروه ، به مسایل مربوط اشاره کرده اند .

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، با تسلط قوانین اسلامی بر مبانی حقوق، با توجه به تعالیم اسلام و اهمیت دوران خردسالی و زندگی جنینی، قانون‌گذار ایران به مسئله‌ی حقوق کودکان به طور خاص توجه کرده است. قانون اساسی به عنوان پایه و اساس حکومت اسلامی ایران، مسائلی کلی و جهت‌گیرهایی اساسی در زمینه‌های مختلف، از جمله آموزش و پرورش رایگان و همگانی در همه‌ی سطوح، به ویژه برای کودکان مطرح کرده است.^۸ توجه ویژه به مادران باردار و کودکان بی‌سرپرست جزو اصول راهبردی قانون اساسی است؛^۹ البته به مسائل دیگری، شامل امور کودکان و نوجوانان، نیز در قانون اساسی به صورت کلی توجه شده است. (پیوندی، ۱۳۹۰، ص ۱۶۵)

برخی از حقوقدانان معتقدند: «اصول حمایت از کودک را می‌توان از طریق ضمیمه کردن آن به قانون اساسی کشور وارد معیارهای قانونی کشور کرد. قانون اساسی یک کشور در برگیرنده‌ی تمام اصول و قواعدی است که بر جامعه حکمفرماست و دستور بنیادینی است که شکل دولت را تعیین کرده و اصول کلی قرارداد اجتماعی یک کشور را بیان می‌کند. قانون اساسی معیاری برای وضع قوانین عادی است، از این رو انتقال اصول حمایت از کودک در قانون اساسی یک کشور بستر لازم برای حمایت از کودکان را فراهم و تکالیف دولت را در این زمینه مشخص می‌کند.» (زینالی، ۱۳۸۸، ص ۶۱)

در ایران علی‌رغم وجود مقرراتی پراکنده در موضوع حمایت از کودکان در قوانینی همچون قانون مجازات اسلامی، قانون مدنی، قانون حمایت از خانواده، قانون تامین زنان و کودکان بی‌سرپرست و قانون تامین وسائل و امکانات تحصیل اطفال و نوجوانان ایرانی، فشارها و نیازهای اجتماعی (شرایط اجتماعی موجود به طور کلی) به سمت تدوین و تصویب قانونی خاص حرکت کرده و نهایتاً در شکل قانون «حمایت از کودکان و نوجوانان» ظهور و بروز می‌کند.

قانون‌گذار ما با تصویب ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی و قانون حمایت از کودکان و نوجوانان در ۲۵ آذر ماه ۱۳۸۱ نشان داد که حمایت از اطفال در معرض خطر و بزه دیده از اهمیت بسزایی برخوردار است. اما مقررات مزبور فاقد جامعیت و انسجام لازم برای حمایت از این دسته از کودکان و نوجوانان بود. با توجه به خلاء موجود، قوه‌ی قضائیه مبادرت به تنظیم لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان جهت حمایت قضایی از افراد زیر ۱۸ سال در معرض خطر و بزه دیده کرد که این امر از رهگذر تعریف مفهوم و احصای مصادیق وضعیت مخاطره‌آمیز، تعریف مفاهیمی همچون سوء رفتار، بی‌توجهی و سهل‌انگاری، بهره‌کشی، سوء استفاده‌ی جنسی و خرید و فروش کودکان یا اعضای آن‌ها، جرم‌انگاری ویژه و تشدید کیفرهای حمایتی، تمهید آیین دادرسی ویژه اطفال بزه دیده، در معرض خطر و شاهد جرم و مواردی دیگر در جهت حمایت از این دسته از کودکان و نوجوانان صورت پذیرفته است.

۱۰- حمایت از حقوق کودکان در قوانین ایران

کودکان که پایه و اساس رشد جسمی، عقلی و اجتماعی آنان، از همان سال‌های نخست زندگی، آغاز می‌شود، با توجه به وضعیت خاص خود به لحاظ جسمی و روحی، نیاز به حمایت‌ها و مراقبت‌های ویژه‌ای دارند. لذا حفظ قداست و ارزش دوران کودکی بر عهده‌ی قاطبه‌ی دولتمردان فارغ از هرگونه گرایش سیاسی است و قانونگذار نیز در این زمینه سهمی به سزا دارد. وظیفه‌ی قانونگذار در جهت بخشیدن قدرت اجرایی به بایدها و نبایدها، وضع مقرراتی برای حفظ حقوق افراد جامعه است، بدین سان بررسی عملکرد مقنن ایرانی در حمایت کیفری از کودکان بزه‌کار و بزه دیده چالش‌های فراروی نهادهای اجرایی را در عملیاتی نمودن مصوبات مجلس آشکار می‌سازد. (جوانمرد، ۱۳۸۹، ص ۲۲۴)

^۸- نک: بند ۲ اصل سوم و اصل سی‌ام قانون اساسی.

^۹- بند دوم اصل بیست و یکم مقرر می‌دارد: «... حمایت مادران، به خصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی‌سرپرست ...»

غالب حمایت های مقنن از کودک بزه دیده به صورت حمایت های کیفری در قانون مجازات اسلامی جلوه گر شده است . با این وجود مقنن در خصوص مجرمی که کودکی را قربانی جرم خود قرار دهد ، رویه های متفاوت در نظر گرفته است . گاه کودکی بزه دیده را موجب تخفیف مجازات و گاه از موجبات تشدید مجازات دانسته است ، و سرانجام در مواردی به منظور حمایت ویژه از کودکان ، ارتکاب اعمالی را که در حق بزرگسالان جرم نیست ، در حق کودکان جرم دانسته است .

مقنن در مواردی ، صغر سن بزه دیده را از علل تخفیف مجازات دانسته است ؛ مثلاً در جرم قذف که مستوجب حد (هشتاد ضربه شلاق حدی) است ، در ماده ۱۴۶ قانون مجازات اسلامی پیشین مصوب ۱۳۷۰ ، شرط اجرای حد را ، بلوغ ، عقل ، اختیار و قصد قذف کننده دانسته و از طرفی برای قذف شونده نیز شرط بلوغ ، عقل ، اسلام و عفت را قرار داده است . همچنین در ماده ۱۴۷ ، انسان بالغ و عاقلی که شخص نابالغ را قذف می کند ، مستوجب تعزیر تا ۷۴ ضربه شلاق دانسته است . بنابراین نابالغ بودن بزه دیده از موارد تبدیل مجازات حد به مجازات تعزیری یعنی از موارد تخفیف مجازات است .

همچنین در جرم زنا ، چنانچه پسر نابالغی ، آلت دست زنی شوهردار قرار گرفته باشد ، و زن مرتکب عمل زنا با او شود ، حد رجم ساقط شده و زن فقط به صد ضربه شلاق (حد جلد) محکوم خواهد شد .^{۱۰} (جوانمرد ، ص ۲۳۹)

در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ فصل دهم آن از مواد ۸۸ تا ۹۵ به مجازات ها و اقدامات تامینی و تربیتی اطفال و نوجوانان پرداخته است.

۱۱- جایگاه حقوق کودکان در اسناد بین المللی

در خصوص اسناد بین المللی نیز باید گفت که اهمیت جایگاه و نقش کودکان سبب توجه روز افزون به آنان شده است . در چند دهه ی اخیر بسیاری از اسناد و اجلاس های حقوق بشری ضمناً یا مستقلاً به حقوق آن ها پرداخته ، برای تامین مصالح عالییه کودکان ، تکالیف و تعهداتی بر دوش دولت ها و خانواده ها نهاده اند . اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) ، میثاق بین المللی حقوق اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶) ، میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) ، اعلامیه اسلامی حقوق بشر (۱۹۹۰) ، اعلامیه ی هزاره ی سازمان ملل متحد ضمن موضوعات متنوع ، حقوق کودک را نیز مطرح کرده اند . از سوی دیگر اسنادی وجود دارد که سراسر به حقوق کودکان مربوط هستند ، از جمله : اعلامیه ی جهانی حقوق کودک (۱۹۵۹) ، حداقل مقررات مطلوب سازمان ملل متحد برای اداره دادرسی ویژه نوجوانان (مقررات پکن ۱۹۵۸) ، مقررات سازمان ملل متحد برای حمایت از نوجوانان محروم از آزادی (۱۹۹۰) .

محور اصلی شماری از کنفرانس های بین المللی نیز حقوق کودکان و بررسی نحوه ی ارتقای وضعیت آن ها بوده است . از جمله می توان به این اجلاس ها و اعلامیه های تدوین شده در آن ها اشاره کرد : بیانیه ی تهران (۱۹۶۸) ، اجلاس جهانی سران برای کودکان (۱۹۹۰) ، اعلامیه وین و برنامه ی اقدام (۱۹۹۳) ، کنگره ی جهانی مقابله با سوء استفاده ی جنسی تجاری کودکان (۱۹۹۶) ، اجلاس ویژه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در مورد کودکان (۲۰۰۲) .

اما مهم ترین سند بین المللی در مورد کودکان پیمان نامه حقوق کودک مصوب مجمع عمومی ملل متحد در ۲۰ نوامبر ۱۹۸۹ و لازم الاجرا شده در ۲ سپتامبر ۱۹۹۰ است . و نیز دو پرتکل اختیاری : یکی درباره ی فروش ، فحشا و هرزه نگاری کودکان (مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد ، می ۲۰۰۰ و لازم الاجرا شده در ۱۸ ژانویه ۲۰۰۲) و دیگری درباره ی به

^{۱۰} - تبصره ماده ۸۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰

کارگیری کودکان در مخاصمات مسلحانه (مصوب مجمع عمومی ملل متحد ، ۲۵ مه سال ۲۰۰۰ و لازم الاجرا شده از ۱۲ فوریه ۲۰۰۲). (مقدمه پیمان نامه حقوق کودک)

اسناد بین المللی دیگر نیز موادی را به صورت خاص به کودکان اختصاص داده اند . از قبیل کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان مصوب ۱۹۷۹ مجمع عمومی سازمان ملل^{۱۱} ، اعلامیه اسلامی حقوق بشر مصوب ۱۴۱۱ ق ، اجلاس وزرای امور خارجه ی سازمان کنفرانس اسلامی در قاهره^{۱۲} ، اعلامیه ی کنفرانس جهانی حقوق بشر در وین در سال ۱۹۹۳^{۱۳} ، کنوانسیون مربوط به وضع پناهندگان مصوب ۱۹۵۱ در ژنو^{۱۴} ، اعلامیه ی کنفرانس جهانی زن مصوب ۱۹۹۵ در پکن^{۱۵} و ... (پیوندی ، ۱۳۹۰ ، ص ۱۳۹)

همان گونه که گفته شد اولین سند بین المللی راجع به کودکان در عرصه ی بین المللی ، به سال ۱۹۵۹ ، پس از جنگ جهانی دوم ، مربوط می شود : مجمع عمومی سازمان ملل متحد اعلامیه جهانی حقوق کودک^{۱۶} را در ۲۰ نوامبر ۱۹۵۹ تصویب کرد . این اعلامیه یک مقدمه و ده اصل درباره ی کودکان دارد . در مقدمه ی اعلامیه آمده است :

« نظر به این که کودک به علت عدم تکامل رشد بدنی و فکری ، قبل و بعد از تولد ، به مراقبت و توجه خاص ، شامل حمایت قانونی مناسب ، نیازمند است ، مجمع عمومی سازمان ملل این اعلامیه ی حقوق کودک را با این هدف که ایام کودکی توام با خوشبختی باشد و از کودک و جامعه اش از حقوق و آزادی هایی بهره مند شود که در ادامه خواهد آمد ، رسماً به آگاهی عمومی می رساند ... »

اعلامیه ی مذکور باعث شد کشورهای عضو سازمان ملل متحد توجه ویژه ای به حقوق کودکان کنند . این اعلامیه در قوانین و مقررات داخلی کشورها تاثیر فزاینده ای گذاشت^{۱۷} و اقدامات خوبی در شناسایی حقوق کودک انجام پذیرفت . توجه کشورها به این موضوع زمینه ای شد تا در عرصه ی بین المللی ، فکر تدوین کنوانسیون ویژه ی کودکان ایجاد شود . البته در ۱۴ دسامبر ۱۹۷۴ نیز مجمع عمومی سازمان ملل متحد اعلامیه ی حمایت از زنان و اطفال در مواقع اضطراری و منازعات مسلحانه و جنگ را تصویب کرد .

بنابراین ، مجمع عمومی سازمان ملل کنوانسیون حقوق کودک را پس از ۱۰ سال مذاکره میان کشورهای عضو سازمان ملل ، در ۲۰ نوامبر ۱۹۸۹ ، تصویب و در ۲ سپتامبر ۱۹۹۰ لازم الاجرا کرد . کنوانسیون یک مقدمه و سه بخش دارد و شامل ۵۴ ماده است .

^{۱۱} - نک : بند ۲ ماده ی ۱۶ کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان .

^{۱۲} - نک : ماده ۷ اعلامیه ی اسلامی حقوق بشر

^{۱۳} - نک : پارگراف ۹ و ۱۲ قسمت دوم و بند « د » عنوان تساوی و کرامت و بردبار ، اعلامیه کنفرانس جهانی حقوق بشر در وین .

^{۱۴} - نک : ماده ۴ کنوانسیون مربوط به وضع پناهندگان .

^{۱۵} - نک : بند ۲۳ و ۲۴ اعلامیه کنفرانس جهانی زن در پکن .

^{۱۶} - Declaration Of The Rights Of The Child , Proclaimed By The General Assembly of The United Nation On 20 November 1959 .

^{۱۷} - در اصل دوم اعلامیه ی جهانی حقوق کودک آمده است : « کودک باید از حمایت خاص برخوردار شود و با تدوین قوانین و سایر وسایل ، باید امکانات و تسهیلاتی فراهم گردد تا طفل از نظر جسمی ، روانی ، اجتماعی و اخلاقی به نحو سالم و طبیعی در محیطی آزاد و شایسته (و همراه با کرامت) رشد کند و در قوانین ، باید مصالح اساسی کودک بیش از هر امر دیگری توجه شود .

محورهای اصلی کنوانسیون حقوق کودک عبارت اند از: حمایت، مراقبت، عدالت، آموزش، احترام و اکرام. (پیوندی، ص ۱۳۹ تا ۱۴۱)

پیمان نامه ی حقوق کودک به صورت تفصیلی به حقوق کودکان پرداخته است. تاکنون ۱۹۳ کشور و به عبارتی تمام اعضای ملل متحد به جز ایالات متحده امریکا و سومالی این سند را امضا کرده اند. دو کشوری که ثروتمندترین و فقیرترین کشور دنیا هستند، هر یک به دلیل متفاوتی این پیمان نامه را امضا نکرده اند. برای تایید این قانون در امریکا رای اکثریت دوسوم نمایندگان مجلس سنای این کشور لازم است. از دید قانونگذاران امریکا هیچ پیمان و معاهده بین المللی نباید قدرت تاثیرگذاری بر قانون اساسی امریکا را داشته باشد. سومالی برعکس یک کشور آفریقایی بدون دولت مرکزی قوی و گرفتار جنگ داخلی است. در کنار این دو نمونه، بسیاری از دولت ها به این دلیل که برخی از مواد این پیمان نامه را با فرهنگ و دین و اعتقادات مردم خود مغایر تشخیص داده اند، به صورت مشروط پیمان نامه را امضا کرده اند و صریحاً گفته اند که برخی از مواد آن را اجرا نمی کنند. دولت ایران پیمان نامه ی حقوق کودک را در سال ۱۹۹۰ به صورت مشروط امضا کرد. چهار سال بعد در اسفند سال ۱۳۷۲ (۱۹۹۴) مجلس شورای اسلامی کنوانسیون حقوق کودک، شامل یک مقدمه و ۵۴ ماده را تصویب کرد و به شورای نگهبان فرستاد. شورای نگهبان در نظریه شماره ۵۷۶۰ مورخ ۱۳۷۲/۱۱/۴ خود ۹ بند و تبصره ی کنوانسیون را مخالف با موازین شرع اعلام کرد. مجلس در بررسی مجدد، ماده واحده را به شرح زیر اصلاح کرد: «کنوانسیون حقوق کودک... به شرح پیوست، تصویب و اجازه ی الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به آن داده می شود، مشروط بر اینکه مفاد آن در هر مورد و در هر زمان در تعارض با قوانین داخلی و موازین اسلامی باشد و یا قرار گیرد، از طرف دولت جمهوری اسلامی ایران لازم الرعایه نباشد». و مصوبه در شورای نگهبان تایید و به دولت ابلاغ شد.

هر جا که مقررات کنوانسیون با قوانین داخلی فعلی یا قوانین مصوب بعدی کشور مغایرت داشته باشد، اجرای آن برای دولت ایران لازم الرعایه نخواهد بود. واکنش ها به «حق شرط» در امضای پیمان نامه های بین المللی متفاوت است. کشورهای جهان سوم و به ویژه کشورهای مسلمان، حق شرط را به دلیل تفاوت های فرهنگی ضروری می دانند، اما از دید برخی از حقوقدانان استفاده از حق شرط آن هم به صورت کلی تفاوتی با امضا نکردن کنوانسیون ندارد. در ۱۰ سال گذشته در زمینه حقوق کودکان پیشرفت هایی صورت گرفته و قوانین حمایتی به تصویب مجلس رسیده است. به عنوان مثال در قانون حمایت از کودکان و نوجوانان که در سال ۱۳۸۱ توسط مجلس ششم تصویب شد و به تایید شورای نگهبان رسید، هر نوع اذیت و آزار کودکان و نوجوانان که به آنان صدمه جسمانی یا روانی و اخلاقی وارد کند، سوءاستفاده از کودکان، ممانعت از تحصیل کودکان و شکنجه کودکان ممنوع شده است. در این قانون کودک آزاری از جرائم عمومی محسوب شده و احتیاج به شکایت شاکی خصوصی ندارد. تا سال ۸۱ حضانت کودکان پسر در صورت جدایی پدر و مادر تا دو سال و دختران تا هفت سال با مادر و بعد از آن با پدر بود. در سال ۸۱ با تصویب مجلس ششم و تایید مجمع تشخیص مصلحت، حضانت کودکان پسر و دختر تا هفت سالگی به مادر سپرده شد و بعد از هفت سالگی در صورت حدوث اختلاف حضانت طفل با رعایت مصلحت کودک به تشخیص دادگاه محول شد.

۱۲- نتیجه گیری

حقوق کودکان در اسلام از قدمتی بیشتر از اسناد بین المللی برخوردار است و علاوه بر این در فقه و حقوق اسلامی تمامی زوایای حقوق کودکان چه پیش از تولد و چه پس از آن و نیز حقوق آنان چه جنبه حقوق خصوصی و چه از جنبه حقوق کیفری به خوبی ترسیم شده است در حالی که اسناد بین المللی عملاً پیش از تولد و دوران جنینی را از دوران کودکی محسوب نمی کند و مفاد آن ها این دوران را شامل نمی شود. علاوه بر آن بیشتر تاکید اسناد بین المللی بر حمایت کیفری از کودکان و جلوگیری از بزه دیدگی آنان مبتنی می باشد.

مراجع

- قرآن کریم.
- ۱- اعلامیه جهانی حقوق کودک مصوب ۲۰ نوامبر ۱۹۵۹ .
 - ۲- پیمان نامه حقوق کودک مصوب ۲۰ نوامبر ۱۹۸۹ مجمع عمومی سازمان ملل متحد .
 - ۳- پیوندی ، غلامرضا (۱۳۹۰) ؛ حقوق کودک ، تهران ، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی .
 - ۴- جوانمرد ، بهروز (بهار و تابستان ۸۹) ؛ « بررسی جایگاه حمایت های کیفی از کودک در نظام تقنینی ایران و چالش های مرتبط با آن » ، مجله کانون وکلای دادگستری مرکز ، ش ۲۰۸ و ۲۰۹ ، ص ۲۲۳ تا ۲۶۰ .
 - ۵- حسینی خواه ، سید جواد (۱۳۸۹) ؛ « تنبیه کودکان در نظام بین الملل حقوق بشر و فقه امامیه » ، قم ، مرکز فقهی ائمه اطهار (ع) ، چاپ اول .
 - ۶- زینالی ، امیر حمزه (زمستان ۸۸) ؛ « جهانی شدن اصل حمایت ویژه از کودکان » ، فصل نامه رفاه اجتماعی ، ش ۳۵ ، ص ۵۱ تا ۸۷ .
 - ۷- شیخ صدوق ، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۰۰ ق) ؛ امالی الصدوق ، بیروت ، علمی .
 - ۸- شیخ طبرسی ، فضل بن حسن (بی تا) ؛ مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، ج ۷ ، نشر ناصر خسرو .
 - ۹- علامه حلی ، حسن بن یوسف بن المطهر الاسدی (۱۴۱۳ ق) ؛ قواعد الاحکام ، ج ۲ و ۳ ، قم ، الموسسه النشر الاسلامی التابعه لجامه المدرسین .
 - ۱۰- قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۸۱/۹/۲۵ .
 - ۱۱- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ .
 - ۱۲- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ .
 - ۱۳- قانون مدنی .
 - ۱۴- کلینی ، ابو جعفر محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق) ؛ الکافی ، ج ۷ ، تهران ، اسلامیه .
 - ۱۵- مدنی قهفرخی ، سعید (۱۳۸۳) ؛ وضعیت کودک آزاری در ایران ، تهران ، انتشارات اکنون .
 - ۱۶- موسوی بجنوردی ، سید محمد (زمستان ۱۳۸۱) ؛ « بررسی مفهوم و معیار کودکی در تفکر اسلامی در قوانین ایران برای بهره برداری از حقوق مربوطه » ، پژوهش نامه متین ، شماره ۲۱ ، صص ۲۷ تا ۶۰ .
 - ۱۷- نجفی ، محمد حسن (بی تا) ؛ جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام ، ۴۳ ، دارالاحیاء التراث العربی .